

RE - VALORIZAREA DREPTULUI ÎNTRE INTEROGATII ȘI RĂSPUNSURI

THE RE-VALUATION OF THE RIGHT BY QUERY AND ANSWER

CZU: 340.111:342.34:347.971

Rodica CIOBANU ¹

ABSTRACT. *The subject matter that we propose can be seen as an inquiry of the problems that we face in today's world, where the law has been placed at the centre of criticism from both society and the authorities. The rationale justifies in certain dimensions the way in which the perception of the crisis of law has been shaped and the need to determine the ways in which the current state can be resolved by returning to the fundamental values of law connected to the professional and personal attributes of those involved in the development of law, being part of the most diverse professional backgrounds. At the same time, it suggests the need to revise the standards of professional training, by returning to values such as justice, equity, legality, etc., as well as establishing evaluation criteria that are set from the beginning of a professional career. The research is part of a more comprehensive investigation developed in the project „Modernization of Governance Mechanisms focused on the Protection of Human Rights”.*

Keywords: *value, law, law crisis, professionalism, democracy, rule of law, justice, modernization.*

REZUMAT. *Conținutul pe care îl propunem poate fi considerat o interogație asupra problemelor pe care le întâlnim în condițiile actuale, în care dreptul a fost plasat în centrul criticilor atât din partea societății cât și a autorităților. Raționamentul justifică pe anumite dimensiuni modalitatea în care s-a profilat percepția asupra crizei dreptului și necesitatea de a determina modalitățile prin care poate fi depășită starea data prin revenirea la valorile fundamentale ale dreptului conectate calităților profesionale și personale ale celor implicați în realizarea dreptului, fiind parte ale celor mai diverse medii profesionale. În același timp, se sugerează necesitatea revizuirii standardelor de formare profesională, printr-o revenire la valori precum justiția, dreptatea, legalitatea etc., dar și stabilirea unor criterii de evaluare plasate încă de la inițierea carierei profesionale.*

Cuvinte-cheie: *valoare, drept, criza dreptului, professionalism, democrație, stat de drept, justiție, modernizare*

Viziune de ansamblu asupra problemei

Câmpul arhitectonic al actualelor procese ce domină statele și sistemele juridice, în condiții de lipsă de eficiență și tendință de reformare și reorganizare a instituțiilor de drept la nivel național, dimensiunea axiologică este cea care se accentuează cu necesitate de a fi reconsiderată în configurația temelor de inte-

¹ Rodica CIOBANU, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: rod.ciobanu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6071-8178>

res major, puse în centrul dezbaterilor publice și științifice. Spre deosebire de alte dimensiuni ale discursului teoretic complex asupra dreptului, dimensiunea axiologică ar putea fi considerată ca cea mai viciată de practicile juridice existente și de rolul persoanelor implicate în activitatea unor instituții de importanță majoră pentru domeniul dreptului, cum ar fi cele chemate să protejeze drepturi și libertăți, să realizeze justiția, să asigure securitatea și ordinea juridică. Una dintre problemele supuse dezbaterilor ar putea fi însăși recunoașterea ideii de *valoare* ca fiind *valoroasă* și introducerea acesteia printre conceptele dominante ce definesc dreptul, fără a ne angaja într-o dezbatere asupra avantajelor și dezavantajelor unei abordări axiologice a practicilor juridice actuale.

Istoria umanității este o dovadă relevantă a faptului că în toate timpurile și în toate societățile am fost orientați spre căutarea unor forme eficiente de organizare și relaționare umană capabile de a asigura dezvoltarea. Astfel am putea spune că efortul continuu a fost orientat spre crearea de medii (social-statale) în care persoana umană să se poată realiza, să își poată asigura necesitățile și să poată avea aspirații. Adică, în interacțiunea persoană-societate, întrebările kantiene *ce trebuie să știi? Ce trebuie să faci? Ce îmi este îngăduit să sper? Ce este omul?* devăluie că evaluările care se fac asupra contemporaneității sunt orientate spre a identifica „orizonturi de posibilități de a fi ale omului de /din totdeauna și de oriunde [...]. Căci, chiar dacă, [...] au existat și există „vremuri sărace”, vremuri ideale, de aur (să zicem ale lui Platon) [...] nu au existat de fapt niciodată” [1].

ADN-ul uman este setat astfel ca odată ce sunt formulate interogații să se caute și răspunsuri. O parte dintre întrebări caracterizează ambiția de autodefinire a omului, altele, orientate spre definirea modelului de structurare a mediului în care persoana își organizează habitatul, astfel încât, nu doar să aibă posibilități de satisfacere a necesităților materiale, dar și a celor spirituale. Așa cum afirmă István Király V.[1] „Deși suntem întotdeauna, plini de întrebări, unele sunt totuși decisive!”. Printre acestea, cea care se referă la *ce este dezirabil, util, necesar și bun* pentru persoană și societate a fost alături de întrebarea *Ce este omul?* una dominantă, continuă și permanentă. Dacă într-un caz întrebarea este urmată de căutarea de răspunsuri pornind de la chemarea socratică *cunoaște-te pe tine însuși*, atunci în celălalt caz este o întrebare ce se referă la reperele normative și valorice ale unui mediu social echilibrat de existență al persoanei.

Similar marii diversități de aspirații, întrebarea *ce este dezirabil, util, necesar și bun* pentru persoană și societate ar putea veni cu diverse formule de răspuns: hedoniștii ar spune că plăcerea, pragmatistii ar zice soluționarea problemelor, utilitariștii ceea ce este util, adepții kantianismului ar spune *voința bună* etc. Totuși, indiferent de diferențele de răspuns pe care le vom sesiza vom avea constante, rolul cărora este general recunoscut, acestea fiind valorile de bază care sunt plasate ca fundamente ale societăților democratice. Anume asupra acestei dimensiuni vom încerca să ne expunem explorând aspecte esențiale și conexe,

încercând un bilanț generalizator asupra fundamentelor axiologice a dreptului în condițiile unor crize declarate nu doar declarate, dar și susținute și justificate.

Motivația pentru susținerea acestei opțiuni se ascunde în faptul că dreptul, dintre multiplele sale accepțiuni, fiind prezentat fie ca o reflectare a culturii materiale a societății, fie ca mijloc de control politic, fie ca expresie a unei practici de guvernare etc., cel mai puțin este văzut, la moment, ca un domeniu preocupat de protejarea și promovarea valorilor, a idealului spre care tinde societatea. Percepția socială dominantă prezintă dreptul ca un domeniu în care acțiunile, deciziile nu sunt conforme valorilor recunoscute la nivel global și național ca vitale pentru societate și persoană. Ceea ce face ca pilonul de bază al dezvoltării și modernizării să fie vulnerabil și fragil atât din punct de vedere conceptual cât și funcțional.

Prin urmare, reperele analizei se orientează spre înțelegerea interacțiunilor dinamice dintre conștientizarea aspirației, responsabilități și valori, pentru identificarea unei formule distincte de a vedea și practica dreptul. În această perspectivă elementele centrale care se profilează a fi supuse dezbaterilor este: 1. Abordarea dreptului în termeni valorici; 2. Dependența valorilor de actorii implicați în realizarea dreptului; 3. Abordarea dreptului în calitate de răspuns la nevoile valorice ale persoanei /omului, care nu sunt în totalitate reflectate în drepturi și îndatoriri; 4. Determinarea preferințelor valorice, printr-o ierarhie a valorilor; 5. Abordarea justiției centrate pe om, atât ca proces cât și ca finalitate.

Contextualizarea crizei dreptului imperativelor timpului

Perspectiva teoretică asupra valorilor indică o formulă egalitară cu referire la interesul științific de cercetare a subiecților și a obiectelor supuse valorizării, ele răspunzând cerințelor prioritare temporale și spațiale, aspirațiilor și necesităților sociale. În acest context al interesului pentru valori și valorizare, vedem că marea majoritate a valorilor juridice sunt construite printr-un raport de determinare de preferința pentru democrație și statul de drept al societăților și statelor contemporane, acestea fiind conform art.2 TUF, dar și a art.1 al Constituției RM, valori fundamentale. Corespunzător acestei determinări, consecvența face ca dintre valorile general recunoscute și considerate modelul preferențial de organizare al sistemelor social statale actuale, democrația și statul de drept să necesite a fi tratate ca valori corelative, și non-ierarhice [2].

Având deja o istorie bogată, democrația și statul de drept, care în unele state sunt apreciate ca o formulă consolidată, ca practică existentă, puternic impregnată în tiparele sociale, pe larg experimentată, în altele un deziderat, în cel de-al treilea o formulă fragilă care necesită a fi dezvoltată și implementată prin eforturi ale autorităților și cetățenilor, continuă să se bucure de actualitate, determinând evoluțiile, prioritățile și preferințele juridice, materializate în reglementările naționale.

În același timp, cu toate că există un consens major asupra valorii și avantajelor democrației, totuși extinderea la nivel global a generat și critici, una dintre acestea preferindu-se la contestarea faptului că aceasta (democrația) ar fi cea mai eficientă formă de guvernare, de altfel opinie existentă încă în antichitatea greacă. Mai mult chiar, identificăm tendința de a asocia democrația cu criza și iraționalitatea. În mai multe publicații științifice se exprimă îngrijorări și luări de poziții cu referire „la criza democrației reprezentative, absenteismul electoral, lipsa de încredere a cetățenilor în politicieni, în partide, intensificarea populismului ... [ceea ce impune ca luând în considerare] schimbările din societatea actuală, ... [să fie necesare] ... schimbări și în conceperea statului și a dreptului” [3, p.43]. Astfel, într-un caz asistăm la tendința de asociere a democrației cu criza, în altul, la constatări și justificări cu referire la o criză a dreptului, incapabil de a-și aduce contribuția la consolidarea și practicarea acesteia. Această stare ne face să încercăm să determinăm dacă una dintre aceste tipuri de crize ar putea fi generator al celeilalte, aflându-se într-un raport de interdeterminare și condiționare reciprocă ori există și alte circumstanțe, factori ce generează criza dreptului și a democrației.

Autorii articolului *Dimensiunea axiologică a democrației* [4] susțin că democrația nu este doar o formă de guvernare, dar și instituții și instrumente care sunt necesare pentru menținerea, promovarea și consolidarea acesteia, iar „în condițiile în care se profilează criza democrațiilor și neîncrederea atunci este [și] o criză a valorilor juridice”. Afirmatie ce poate fi suplinită și concretizată prin caracterul valoric al dreptului, în sensul de „valoare în sine” care are menirea de a contribui la conservarea și dezvoltarea omului ca ființă bio-psiho-socială; la realizarea siguranței civice; la instituirea și dezvoltarea cadrului social, în care fiecare este cu alții și libertățile trebuie să coexiste; să ofere repere legitime în competiția pentru afirmarea personalității umane; să asigure climatul juridic necesar realizării de către fiecare a idealului său creator [5].

Astfel, în cazul în care înaintăm ca subiect al dezbaterilor problema crizei atunci, devine destul de dificil modul în care putem să acoperim în acest context amplul subiect al dependențelor, dar în același timp el este unul ce se impune într-un exercițiu orientat spre formularea premiselor unui demers teoretico-practic de justificare a necesității unor intervenții substanțiale asupra fundamentelor actuale ale socio-umanului, care se află în dependență majoră de funcționalitatea și eficiența dreptului.

Autorii care au înaintat problematica crizei în drept, o justifică în mod distinct: unii determină criza ca o stare de fapt a societății care se extinde asupra dreptului, alții o apreciază ca determinată de practicile juridice defectuoasă, a treia categorie o analizează prin raportare la criza științei juridice ori a cadrului metodologic depășit [6], precum și avem o mare parte de autori din spațiul românesc care o leagă de supra reglementare /inflația juridică/ poluarea juridică, de un drept incoerent marcat de paralelisme ce necesită modificări capabile

de a genera un drept inteligent [7] (dreptul suplu) care „să aducă ... în primul rând, „cetățeanului” beneficiul unei aplicări unitare a legii și numai ulterior și Statului de Drept, reducerea costurilor guvernării” [8]. Potrivit celei din urmă asumptii calitatea dreptului este un factor generator de criză. În același timp, cunoașterea cauzelor ce au determinat problema calității dreptului, oferă spațiu de analiză obiectivă și acțiune în direcția ameliorării printr-o raportare la valorile general umane [9]. Astfel, reflectând asupra posibilității depășirii crizei actuale a dreptului, se înaintează ipoteza necesității unei reconceptualizări a dreptului din perspectivă valorică, perspectivă care ar urmări creșterea eficienței și eficacității dreptului, a funcționalității instituțiilor de drept, a cadrului normativ de reglementare, a acțiunilor umane orientate spre consolidarea democrației și a statului de drept. Reperele teoretico-metodologice care sunt valorificate în raport cu ipoteza înaintată este ancorată în trei perspective de abordare, formulate în baza opiniilor autorilor preocupați de problematica în cauză, construite într-un raționament care să ne permită înaintarea unor concluzii.

Respectiv, o opinie ce justifică atenția asupra dependențelor interne și externe este cea care constată că: „A devenit banal pentru cercetătorii fenomenului juridic că, dreptul ca și societatea a intrat într-o criză profundă, nu una economică, financiară, ci una morală. Într-o astfel de perspectivă, ceea ce ne apare ca soluție salvatoare este tot dreptul, însă simplificarea lui, ca imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului” [8, p. 35].

Alta este cea care plasează într-un obiectiv unic persoana și acțiunea de valorizare, în sensul că omul este cel care conferă sens existenței, instituțiilor, normelor etc. În această perspectivă, profesorul V. Stoica susține că „Actele, acțiunile și activitățile prin care se realizează [*prescripțiile*] ... constituie motorul schimbărilor sociale, dar, pentru ca să nu apară dereglări și crize grave, ele trebuie să fie mereu raportate la valorile avute în vedere de fiecare prescripție normativă. Profesioniștii dreptului au misiunea dificilă, uneori aproape imposibilă, de a asigura această corelație dintre înțelesul normelor juridice și valorile care justifică permisiunile, comenzile și interdicțiile. Pentru acești profesioniști, democrația constituțională și economia de piață liberă întemeiată pe proprietatea privată nu trebuie să fie niciodată clișee, ci nucleeele conceptuale și cadrele instituționale care dobândesc viață și sens prin valorile care consolidează libertatea și siguranța persoanei, mai ales în situații excepționale, de criză gravă, când aceste valori sunt amenințate” [10]. Suplimentar, o criză poate fi depășită prin libertate, aceasta fiind „un proiect de trezire de luptă cu somnul indiferenței pentru a recunoaște că fiecare este arhitectul vieții umane și că este prin aceasta creator de valori și lume” [11, p.56]. Din aceste opinii susținute deducem că în depășirea oricărei situații de dificultate în domeniul dreptului, precum și a crizelor care se manifestă, ca și în oricare alt domeniu, rolul major rămâne a fi al persoanei în calitate de ființă rațională și valorizatoare.

Și cea de a treia perspectivă, este identificată în sugestia de soluție formulată de către profesorul I. Craiovan, și nu numai, care poate fi apreciată ca plauzibilă și care pare a fi destul de simplă, dar în același timp extrem de dificilă din punct de vedere practic. „Numai examenul valoric poate preîntâmpina sau atenua consecințele unor situații [crize] ... în care normativitatea juridică nu apreciază faptele sociale la justa lor valoare, deci în ce măsură corespund unor nevoi, interese, aspirații umane ale unui timp istoric [12, p.70]. Contradicția dintre decizie și acțiune, dintre lege și faptă, conduce în opinia lui I. Craiovan, la moartea legii și că ordinea juridică depinde de compatibilitatea sa cu faptele sociale pe care le reglementează. Pentru ca această stare să nu aibă loc trebuie să se verifice care este raportul ce unește dreptul și faptele sociale, dacă acestea se găsesc în mod corespunzător în conținutul dreptului pozitiv.

În temeiul acestor trei perspective, formulăm unele constatări justificative preliminare care lansează priorități ce trebuie luate în considerare într-un exercițiu asumat de cercetare a fundamentelor axiologice existente ori inexistente a dreptului. Astfel,

1. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, nu poate fi realizată printr-o abordare abstractă, ci prin una concretă, ancorată în condițiile reale ale țării (Republicii Moldova);

2. Este necesară conștientizarea realității crizei dreptului pornind de la realitatea socială în care acesta își realizează misiunea/funcțiile, dar de dependența de eficiența/ineficiența instituțiilor de drept și de calitățile profesionale și personale ale celor implicați în activitate;

3. Analiza posibilităților de depășirea a crizei în drept, poate oferi soluții plauzibile în condițiile în care este ghidată de obiectivitate, interes științific și social;

4. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, nu poate fi una secvențiată ori segmentată, ci una complexă, raportată multiplelor dependențe externe și interne;

5. Criza dreptului nu poate fi depășită doar prin intervenții de natură externă, ci și printr-un act de voință asumat al actorilor implicați în activități cu profil juridic care trebuie să contribuie la realizarea dreptului;

6. Valorile împărtășite și promovate de reprezentanții mediului profesional juridic sunt un reper la creșterii percepției pozitive a dreptului în societate;

7. Analiza posibilităților de depășire a crizei în drept, prin estimarea instrumentelor utile și necesare a fi valorificate pentru creșterea gradului de conștientizare a rolului personal al fiecărei persoane, al implicării și participării.

Ce determină revenirea la valori?

Mediul socio-cultural în cadrul căruia își realizează misiunea dreptul este cel care marchează parcursul acestuia, uneori având formule de manifestare practică

neconforme valorilor pe care le promovează la nivel teoretic și declarativ. În cel mai pronunțat mod, criza dreptului s-a manifestat prin profanarea a tot ceea ce este legat de valorile esențiale unui sistem de drept: *stat de drept, democrație, justiție, dreptate, libertate, legalitate etc.* În aceste condiții, revenirea la dimensiunea axiologică a dreptului nu este una întâmplătoare, dat fiind că pe de o parte avem argumente ce susțin rolul major al valorilor în depășirea crizei dreptului, pe de alta, marginalizarea extremă a interesului față de valori, norme, principii și idealuri.

Reactualizarea subiectului dimensiunii axiologice a dreptului este cu o frecvență relativă în discursul științific, cu mult mai mică în discursul public cotidian și cu frecvență mai mare în condițiile unor declarații ori intenții de modernizare/reformare a instituțiilor de drept, dar și mai mult în discursuri publice critice prezentate în contexte electorale. Toate acestea, unele în mai mare măsură, altele în mai mica, au alimentat percepția, locul și rolul pe care îl are dreptul în societate, adică valoarea acestuia. Din punct de vedere estimativ, pentru fiecare persoană în parte, utilitatea dreptului (instituții și profesioniști), în fond este dependentă de percepția acestuia cu referire la valoarea personală și socială pe care o are ca domeniu al practicii sociale.

Care poate fi tipul de abordare al valorilor în condiții de actualitate? și, Care tip de abordare, în contextul general al dezbaterilor asupra crizei dreptului, poate fi preluat și valorificat? Întrebările ar presupune mai multe direcții asumate și conștientizate care merită atenție, unele fiind abordări dintr-un punct de vedere extern, altele din punct de vedere intern. Indiferent de punctul de vedere, orice perspectivă de abordare a valorilor va oferi o viziune ce urmărește acoperirea unei necesități de cercetare /soluționare a unei probleme și se va încadra într-un model teoretico-științific de referință din care vine autorul. În acest exercițiu al revalorizării se propune o abordare *care să scoată în evidență aspecte definitorii ale rolului valorilor, valorizării și subiectului valorizant în raționalizarea posibilităților de soluționare a crizei dreptului.*

Una dintre acestea ar putea fi o perspectivă generalizantă a unei axiologii juridice, care ar prezenta în formulă exhaustivă o teorie științifică asupra valorilor juridice, însoțită de un discurs persuasiv asupra importanței dimensiunii valorice atât din punct de vedere teoretic cât și practic.

Alta, ar putea fi o abordare centrată pe o problemă ce trezește interes și necesită a fi soluționată, un subiect trecut prin filieră valorică ce se încadrează într-o ramură particulară a dreptului. În ambele cazuri, atât cel al perspectivei generale asupra valorilor juridice, cât și în cel al problematizării și individualizării, nu este posibilă o perspectivă consecventă fără a ne raporta la valorile general umane. Astfel, relațiile de determinare, *valori general umane - valori juridice fundamentale - valori juridice particulare*, indică dependențe, ce trasează înțelegerea modalităților dominante de căutare a soluțiilor la astfel de probleme, precum criza dreptului.

În cel dintâi caz, general științific, discursul asupra valorilor este „o acțiune deosebit de dificilă, date fiind conotațiile diferite pe care variatele ramuri ale științelor juridice le conferă termenului și care sunt mai apoi utilizate în limbajul curent ” [8, p.33]. Articolul *Axiologia juridică și deschiderile sale în cercetarea dreptului* formulează o viziune de ansamblu al modului în care poate și trebuie tratate valorile juridice prin raportare la contextul general, trecând în revistă abordări esențiale ale autorilor din diverse domenii ce au contribuit la formularea unei viziuni asupra cadrului de analiză științifică al axiologiei juridice [13]. Pe-tre Andrei sublinia în acest sens că „valorile juridice pot constitui obiectul unei științe a dreptului, al unei sociologii juridice și al unei filosofii a dreptului, după cum le studiem ca fenomene formale, raționale, impuse de stat, ca fenomene sociale regulative ale realității sociale sau concepte abstracte ale vieții practice” [14, p.146]. Suplimentar, este importantă referința la faptul că se alocă o sarcină majoră dreptului, care e reflectată de analiza opiniilor lui Stamler, prin care P. Andrei indică că „*dreptul, în genere e un concept de relație pentru realizarea valorii și pentru aplicarea ei unei realități juridice*” [14, p.150].

Analiza valorilor juridice poate fi realizată parcurgând pas cu pas traseul de la etapa de elaborare a dreptului până la cea de realizare și nu numai, fiind posibilă „universalizarea dreptului, a valorilor juridice și globalizarea lor tehnică ... [*contribuind la plasarea*] ideii diversității la rangul principiului unificator” [15, p.10]. În același timp universalizarea dreptului nu este altceva decât acea mutație axiologică a funcțiilor de până acum ale juridicității, în baza căreia să se asigure și să se sporească identitatea insului și a comunităților, condiție absolută a de-înstrăinării și creativității omenești. Însăși viața socială, luată în unitatea vie a manifestărilor sale diverse, nu rezidă dominant în forțele de producție, ci în normele și valorile sale constitutive, consideră unii cercetători [16, p.10].

Spre deosebire de perspectiva generalizantă a încadrării abordării științifice a valorilor în contextul axiologiei dreptului, perspectiva particularizantă vine cu analize, ce se referă la probleme specifice ori particulare unor domenii de activitate. În această formulă de abordare vom identifica cercetării ce vin din multiple domenii științifice și care operează și cu metodologii distincte. În vederea confirmării acestor fapte vom însera pe post de exemplu câteva formule de analiză a valorilor prin centrarea pe problemă. O viziune interesantă asupra subiectului valorilor cuprins în articolul *Axiologia juridică în cercetarea fenomenului infracțional* este prezentat de A. Palnițchii [17] care afirmă că axiologia dreptului în cercetările fenomenului infracțional urmărește protejarea celei mai importante valori sociale în cadrul unui stat de drept – Democrația. Suplimentar se prezintă o clasificare a valorilor în: 1. Valori sociale de importanță internațională - precum viața, sănătatea etc.; 2. Valori sociale generale în cadrul unui sistem de drept – valorile sociale generale a sistemului de drept al Republicii Moldova sunt prevăzute de Constituția RM; 3. Valori sociale ramurale - prezente în cadrul ramurilor de

drept (penal, civil, constituțional, procesual penal etc); 4.Valori sociale interramurale – prezente în cadrul mai multor ramuri (de ex: patrimonial este protejat de dreptul civil și de dreptul penal); 5.Valori sociale generice - prezente în cadrul unei instituții juridice; 6.Valori sociale speciale - ce derivă dintr-o normă juridică concretă; 7.Valori sociale secundare sau adiacente - care sunt apărute în mod secundar în cadrul unui articol, de regulă în drept penal.

O altă perspectivă de valorificare a axiologiei prin raportare la aspecte particulare, pe care o invocăm pe post de confirmare a posibilității de cercetare ancorată în realitate, este cea realizată de către N. Creciun [18]. În acest caz, în temeiul evaluării situației din RM, după ce a urmat calea democrației și a statului de drept, asumându-și garantarea și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale a intereselor cetățenilor săi se constată lipsa de eficiență a dreptului. Ca rezultat, s-a înaintat perspectiva de eficientizare a activității judecătorești prin prisma unei viziuni axiologice asupra activității inspecției judiciare. Această modalitate particulară de revenire la valori ne apropie de un subiect foarte important al dezbaterilor cu referire la identificarea și formularea soluțiilor de depășire a crizei dreptului, din considerentul accentuării și recunoașterii unei valori prin intermediul acțiunilor, deciziilor, intervențiilor persoanelor ce realizează o anume activitate practică. Anume, se vizează justiția, care ca valoare este în dependență de calitatea actului de justiție. Cel din urmă în totalitate este raționalizat prin raportare a standardele la care a aderat și pe care le promovează judecătorul în activitatea sa profesională.

Prin consecință, valorile juridice sunt criteriile evaluative și standarde de judecată, iar aspirațiile valorice a societății sunt raportate justiției, dreptății, egalității etc. Evaluarea surselor doctrinare scoate în evidență o perspectivă de determinare și ierarhizare a valorilor dreptului din punct de vedere al relevanței sociale, al rolului major al justiției în societate și un pronunțat interes pentru eficiența și calitatea acesteia. În acest sens I. Ceterchi și Craiovan [19, p.22-25] enumera, alături de justiție, democrație, demnitatea umană, securitatea (siguranța juridică), drepturile omului, statul de drept, proprietatea în formele ei multiple, societatea civilă, suveranitatea națională. Autoarea L. Barac [20, p13] accentuează securitatea (siguranța, stabilitatea), justiția și progresul social. I. Craiovan [21, p.22] consideră că, alături de aceste valori mai este o valoare ce trebuie ținută în vizer - binele public. Dintre acestea „Justiția ne apare ca una dintre cele mai înalte exigențe ale rațiunii pure” [22, p.53], deoarece în calitate de „... valoare originară a dreptului, ca dreptate prin drept, culminează în exigența ca fiecare subiect să fie recunoscut de alții după valoarea sa și fiecăruia să i se atribuie ceea ce i se cuvine” [16, p.14].

Studiul de caz asupra contextului național, relevă în aceeași voce, că tranziția Republicii Moldova spre un sistem de drept eficient și capabil de a proteja democrația și de a consolida statul de drept, cea mai controversată, discutabilă și

problematică a devenit justiția, care este raportată și identificată cu corupția, lipsa de integritate și ineficiența procedurilor judiciare. Multiplele reforme inițiate fie au eșuat, fie nu a fost duse până la capăt, fie doar inițiate pentru a fi înlocuite cu altele. Ca rezultat s-a ajuns în situația în care sectorul justiției este contestat pe multiple planuri: politic, social, juridic, dar cel mai grav este că și din punct de vedere valoric, ceea ce se încadrează într-o viziunea mult mai largă – cea a axiologiei juridice, care accentuează un aspect esențial pentru spațiul juridic național – conștientizarea necesității re-valorizării dreptului, în general, și a sistemului judecătoresc în particular. Mai mult ca atât, nu poate fi pusă în discuție justiția ca valoare în sine, în condițiile în care aceasta nu doar că nu se bucură de încredere, dar și este caracterizată ca lipsită de eficiență. De aceea cercetătoarea N. Creciun [18] dezvoltă ideea necesității unui efort orientat spre salt calitativ, care solicită implicații multiple: atât voință internă cât și implicare și expertiză pertinentă externă. Prin implicit, eficiența justiției este în dependență, chiar dacă mijlocită, de eficiența și funcționalitatea organelor specializate, care au un rol important atât în raport cu sistemul judecătoresc cât și în raport cu societatea, contribuind la creșterea autorității și a valorii profesionale a juristului în societate. În opinia autoarei, inspecția judiciară națională, deținând competențe de analiză, verificare și control în domenii particulare de manifestare a justiției și bucurându-se de autonomie funcțională, are un rol substanțial în asigurarea bunei autoguvernări judiciare, opinie cu care nu putem să nu fim în acord. Mai mult, analizând activitatea inspecției judiciare prin prisma diverselor formule de relaționare se accentuează posibilitatea și capacitatea acesteia de a contribui la minimizarea efectelor fenomenelor negative de natură a afecta magistratura și valorile conexe ei, cu impact sesizabil asupra eficienței justiției naționale. În consecință, justiția plasată în accepțiune valorică devine instrument și model de analiză al modului în care dreptul răspunde intereselor individuale și colective. Deci utilizarea termenului valori în sens larg conduce spre conectarea dreptului la ceea ce o societate consideră că este cel mai valoros și ceea ce a fost prejudiciat și devalorizat cel mai mult.

În temeiul acestor opinii se deschide dezbateră conexiunii directe dintre eficiența justiției și personalitatea persoanei care și-a asumat realizarea ei, conexiune ce se extinde interdependenței dintre valoarea dreptului și a profesioniștilor. În această perspectivă profesorul I. Huma [15] pune în valoare conexiunea indubitabilă dintre persoană ca ființă creatoare de valori ale dreptului și dreptul ca valoare în sine. Prin extensie persoana și profesionalismul devin factor major al promovării valorilor juridice și al modului în care societatea percepe dreptul. „Profesiile juridice sunt importante nu numai pentru că ele slujesc la aplicarea dreptului obiectiv, ci și, în primul rând, pentru că profesioniștii dreptului nu preiau mecanic textele de lege, ci le internalizează, le descifrează sensurile prin raportarea la situațiile de fapt concrete și, când este necesar, stabilesc cadrul faptic

și juridic al disputelor care apar. Mai mult decât atât, judecătorii rezolvă aceste dispute nu numai sub aspectul percepțiilor diferite asupra faptelor, ci și sub aspectul interpretării normelor juridice relevante. Din această perspectivă, fiecare profesie juridică joacă un anumit rol. Consilierii juridici, avocații, mediatorii, notarii, executorii judecătorești, specialiștii în insolvență, polițiștii, jandarmii, funcționarii cu atribuții juridice, procurorii și judecătorii sunt *slujitori ai legii* nu în sensul aplicării ei mecanice, ci prin adaptarea sensurilor ei la problemele complexe pe care le ridică viața reală, de multe ori cu elemente de noutate imposibil de anticipat de autoritatea legiuitoare. Dacă dreptul este făcut pentru oameni, iar nu oamenii pentru drept, așa cum Portalis a atras atenția de mult timp, sistemul normativ nu trebuie să fie un pat al lui Procust, ci un complex de prescripții menite să asere valorile fundamentale ale comunității” [10].

Aceeași opinie este promovată de către Lesnick Howard [23], care susține că alegerile, deciziile luate de reprezentanți ai mediului profesional juridic au impact major asupra vieții oamenilor, fapt ce impune conștientizarea gradului de responsabilitate pe care îl are, a calității și eficienței activității sale și a profesionalismului. Mai mult decât atât, modul în care își exercită o persoană profesia poate fi o afirmare sau negare a valorii sale profesionale, ori a domeniului profesional per ansamblu, de aceea este necesar ca practicianul dreptului să-și asume angajamentul de a face cât mai explicită dimensiunea valorică a dreptului și a activității sale profesionale. Pe aceeași lungime de undă este și întrebarea altui autor, mai degrabă retorică: *unde se găsesc valorile dacă nu în opiniile subiective ale judecătorilor?*, întrebare la care oferă și un răspuns după care „raționamentul ca rezultat al utilizării diverselor tehnici convenționale, trebuie să realizeze echilibrul dintre drept și interesul general, echilibru ce poate fi realizat doar prin raportare la drepturile omului. ... Astfel, Drepturile omului ar putea fi un bun ghid pentru a răspunde la ceea ce societatea consideră a fi valori fundamentale” [24], necesare a fi luate în considerare pentru a soluționa criza dreptului.

Rezultă că prestația profesională și morală a persoanei se manifestă ca factor major în activitatea instituțiilor/autorităților cu profil juridic, corespunzător modul în care decide, consultă, activează, își expune opinia etc., dar și în dependență de poziția pe care o are în raport cu valorile fundamentale, ce aduce după sine consecințe de natură juridică, axiologică și etică. În condiții de lansare și susținere a pozițiilor cu referire la o criză a dreptului și a democrației, exigența democratică poate să se reconstruiască pe baza rațiunii practice, rațiunii axiologice, adică cea care compară legitimitatea acțiunilor cu conformitatea cu valorile și etica în care societatea se recunoaște și se identifică pe sine însăși, susține D. Rousseau [25], adică este vorba despre noi forme de democrație care implică reforme instituționale profunde, care să țină cont de caracterul viu și concret al exercitării democrației.

Astfel acțiunile sunt multipolare, în sens că orice perspectiva juridică asupra problemelor și soluțiilor care se aduc „se indică a fi preluată perspectiva axiologică asupra modului în care o situație concretă răspunde necesității respectării drepturilor omului, care se pare a fi un aspect definitoriu pentru valoarea pe care o are dreptul, adică un raționament pragmatic și axiologic în egală măsură, dar o perspectivă etică care plasează în centrul ecuației profesionistul și persoana celui care practică dreptul. Or, „Insuficiența axiologică a democrației, ... are nevoie de etică, în special atunci când ne orientăm spre dihotomia individ-societate. Un sistem valoric, minimal și deschis care orientează dreptul și care cuprinde „Introducerea noțiunii de valoare în centrul teoriei juridice ... [adică] ... a aprecia cu exactitate maniera în care dreptul apără interesele individuale și colective” [16, p.13].

Relevanța dreptului pentru parcursul spre modernizare al unei societăți necesită răspunsuri clare la așa întrebări precum: *Care sunt valorile dominante recunoscute de societate? Care este mecanismul de structurare și configurare a acestora? Ce identitate au valorile juridice? Care este utilitatea acestora într-o societate precum cea a RM? O altă categorie de întrebări, care mai degrabă se încadrează într-o perspectivă epistemică clară asupra valorilor sunt: Care ar fi metodologiile relevante cercetărilor științifice asupra valorilor? Care este perspectiva din care ne propunem să cercetăm valorile juridice? Care sunt obiectivele și sarcinile asumate într-o cercetare științifică a valorilor juridice?, precum și, Este oare real să realizăm o abordare a valorilor înafara subiectului valorizării, adică a subiectului uman, ori este necesare o abordare de raportare/ relaționare, ori cea de dependență incontestabilă? Toate aceste întrebări formulate indică un spectru vast și amplu de abordări care ar putea aduce după sine soluții și recomandări pe plan social și în practic, menite să determine schimbări pozitive în raport cu activitatea instituțiilor de drept, a eficienței acestora și a percepției la nivel de societate, în sensul de re-valorizare a dreptului în sine și prin sine.*

Generalizări

Mediul profesional a resimțit nemulțumiri importante cu privire la aspecte centrale ale dreptului, iar ultimele decenii au fost o continuă contestare a valorilor dreptului și dreptului ca valoare, care a determinat cristalizarea unei convingeri tot mai profunde asupra crizei dreptului. Această stare, de fapt, nu înseamnă că dreptul a devenit un domeniu în totalitate lipsit de valori și nici că valorile dreptului în prezent trebuie să fie altele decât cele de până acum. Mai degrabă situația pe care o parcurgem indică că societatea noastră s-a schimbat și că societatea are așteptări mult mai mari în raport cu dreptul, care în continuare rămâne a fi organizat în conformitate cu un sistem de valori recunoscute de societate ca importante pentru dezvoltare și progres.

În același timp, schimbările care au marcat societățile, au dezvăluit vulnerabilități și au dezvoltat perspective științifice multipolare de căutare a

soluțiilor și modalităților de ieșire din starea de impotență funcțională cronică. Este indicat, ca printr-un efort de autodepășire și act de voință mediul profesional să-și reseteze prioritățile pe răspunsul la necesitățile societății și cetățeanului, pe asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale.

Astfel în tendința de depășire a stării de criză, accentul cade pe mediul profesional și pe „o politică etico-axiologică care e chemată să mobilizeze potențialul constituant al simțului moral al societăților, orientată spre a forma o nouă subiectivitate” capabilă de a reforma normele necesare și capabile de a determina creșterea prestației profesionale în cadrul căreia „valorile sunt nucleul, reperul de la care trebuie să pornim, deoarece în principiu ele sunt caracterizate de constanță, și este mai dificil de a fi schimbate, dar este necesară capacitatea de a apăra și promova aceste valori” [16]. Ca rezultat, sfera de acțiune, mai degrabă trebuie să fie orientată spre criteriile de acces și expertiza subiecților implicați în activitatea instituțiilor cu profil juridic, decât pe valorile în sine.

Într-un final, anume această dimensiune (etico-axiologică) este o piesă a puzzle - lui care deschide calea depășirii crizei dreptului, care face loc unei perspective nici pe departe noi în abordarea unor subiecte obișnuite s-ar părea, dar printr-o prismă absolut nouă, adecvată necesităților actuale, și cu cerințe mult mai înalte, cât și cu standarde personale și profesionale adecvate.

Referințe bibliografice:

1. Király István. Acvariile și întrebarea: Ce este omul? În: Tribuna, nr.366, 1-15 decembrie 2017. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/321753123_Acvariile_si_intrebarea_Ce_este_omul_-_Inconjur.
2. Habermas J. *Droit et Démocratie. Entre faits et normes*. Paris: Gallimard, 1997.
3. Arama E. Criza democrației reprezentative și propuneri de depășire. În: *Tranziția spre o guvernare și protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului*. Chișinău: Cartea Juridică (Lexon-Prim). 2022.
4. Arama E., Stamate N. *Dimensiunea axiologică a democrației*. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/6596/dimensiunea-axiologica-a-democratiei.html>
5. Craiovan I. Dimensiunea axiologica a dreptului. În: *Drept românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Dimensiuni și tendințe*. p.180. (31 august 2018), Disponibil: <http://nos.iem.ro/bitstream/handle/11748/1342/30.Craiovan%20Ion.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Ciobanu R. *Reperle constituirii unei metodologii interdisciplinare în drept*. Chișinău: ArtPoligraf, 2020.
7. Baltag D., Ichim G. *Dreptul suplu – valoare indispensabilă de regene-*

- rare a sistemului juridic. În: *Legea și viața*, nr. 9, 2017, p. 11-17; Duțu M. „Dreptul suplu”, între concept și practică. În: *Pandectele române*, nr.6, 2014, p.210- 216; Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p. 276-283; Craiovan I. Complexitate și simplificare în drept. . În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p.255-263 ș.a.
8. Ichim G. Finalitatea umanistă a valorilor juridice. Teza de doctor în drept. Chișinău 2019. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54874/radu-gabriel_ichim_thesis.pdf
 9. Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: *Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului*. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015.
 10. Stoica V. Despre logica juridică și adevărata viață a dreptului. În: *Revista Dilema veche*, nr. 916, 28 octombrie – 3 noiembrie 2021. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/5058/despre-logica-juridica-si-adevărata-viața-a-dreptului>
 11. Boboc A. *Dezbateri ideologice. Neopozitivismul în știința contemporană*. București: Editura Politică, 1979.
 12. Craiovan I. Finalitățile dreptului. București: Continent – XXI. 1995.
 13. Avornic Gh., Tănase D. Axiologia juridică și deschiderile sale în cercetarea dreptului. În: *Revista națională de drept*, nr.8/2012.
 14. Andrei P. Filosofia Valorilor. Iași: Polirom, 1997.
 15. Huma I. Vocația antropologică a dreptului. În: *Revista națională de drept*. Nr.1-3 (231-233), 2020.
 16. Craiovan I., Cuza B. Sistemul educațional și valorile juridice. În *Revista Națională de Drept*, nr.10-12 (228-230), 2019.
 17. Palnițchii A. *Axiologia juridică în cercetarea fenomenului infracțional*. Disponibil: https://www.academia.edu/44108582/Axiologia_dreptului
 18. Creciu N. Axiologia inspecției judiciare în eficientizarea activității autorității judecătorești. Teza de doctor în drept. Disponibil: <http://www.cnaa.md/thesis/57328/>
 19. Ceterchi I., Craiovan I. Introducere în teoria generală a dreptului. București: Editura Academiei de Poliție, 1993.
 20. Barac L. Elemente de teoria dreptului. București: C. H. Beck, 2001.

21. Craiovan I. Itinerar metodic în studiul dreptului. București: Editura MAI, 1993.
22. Djuvara M. Eseuri de filosofie a dreptului. Iași, Editura TREI, 1997.
23. Lesnick H. The Integration of Responsibility and Values: Legal Education in an Alternative. Consciousness of Lawyering and Law (1986). Faculty Scholarship at Penn Law. 1202. Disponibil: https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/1202
24. Law as a system of values. The J. Grodecki lecture at the Iniversity of leicester by Sir Rabinder Singh. 24 october 2013 p. 17, 19. Disponibil: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/JCO/Documents/Speeches/singh-law-as-system-of-values20131031.pdf>
25. Rousseau D. *Radicaliser la democratie*. Paris: Seuil, 2015. Disponibil: https://www.fnac.com/a7938887/Dominique-Rousseau-Radicaliser-la-democratie?Origin=fnac_google